

Vita Gruodytė

MUZIKINĖS
LIETUVIŲ
TAPATYBĖS
PĖDSAKAIS

Pratarmės autorius
Algis Mickūnas

Vita Gruodytė

MUZIKINĖS
LIETUVIŲ
TAPATYBĖS
PĖDSAKAIS

PRATARMĖS AUTORIUS *ALGIS MICKŪNAS*

MONOGRAFIJA

VILNIUS, 2024

Bibliografinė informacija
pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų
informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*

Visos teisės saugomos. Jokia šio leidinio dalis negali būti
reprodukuojama ir platinama jokiais elektroninėmis
ar mechaninėmis formomis, įskaitant fotokopijavimą,
įrašymą ar kitas informacijos kaupimo ir atgaminimo
sistemas be leidėjo raštiško sutikimo.

FINANSINĖ PARAMĄ SUTEIKĖ **LMT**
Lietuvos mokslo taryba (LMTLT),
sutarties Nr. S-A-UEI-23-4 Lietuvos mokslo taryba

MONOGRAFIJOS RENGIMĄ IR LEIDIMĄ PARĖMĖ:
Lietuvos kultūros taryba ir
Lietuvos muzikos ir teatro akademija.

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

RECENZENTAI:

Aušra Žičkienė
Gabrielius Simas Sapiega

REDAKTORIUS

Paulius Garbačiauskas

VIRŠELIO DAILININKAS

Remigijus Venckus

DAILININKAS MAKETUOTOJAS

Ernestas Vinickas

© Vita Gruodytė, 2024

© Remigijus Venckus, viršelio dizainas, 2024

© Arūnas Baltėnas, Arvydas Baltrūnas, Arūnas Dikčius,
Snieguolė Dikčiūtė, Lietuvos kultūros institutas, LŽNS,
Eglė Maračinskaitė, Arvydas Maknys, Menų spaustuvė,
Operomanija, Gintaras Sodeika, Kęstutis Urbonas, fotografijos

© Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus,
M. K. Čiurlionio darbų reprodukcijos

© Leidykla VAGA, 2024

ISBN 978-5-415-02828-3

SKIRIU MAMAI

Rūtai Stanevičiūtei, be kurios paskatinimo, padrąsinimo, palaikymo ir patarimų ši knyga nebūtų pasirodžiusi.

Pratarmės autoriui Algiui Mickūnui, inspiravusiam šią tematiką ir suteikusiam jai filosofinį kontekstą.

Recenzentams Aušrai Žičkienei ir Gabrieliui Simui Sapiegai – už svarbias ir taiklias pastabas.

Feliksui Bajorui, Gintarui Sodeikai, Ričardui Kabeliui, Ryčiui Mažuliui, Snieguolei Dikčiūtei, Liutaurui Stančikui, Tomui Žiburkui, Remigijui Merkeliui, Salomėjai Jastrumskytei, Anai Ablamonovai, Linai Lapelytei, Rugilei Barzdžiukaitei, Vaivai Grainytei, Austei Nakienei, Tomui Juzeliūnui, Jūratei Landsbergytei, Linui Paulauskiui ir Arūnui Dikčiui už asmeninius pokalbius, pasidalytą vertingą istorinę, faktologinę ar vaizdinę medžiagą, taip pat už pagalbą kolegoms Vytautui Germanavičiui, Rimantui Astrauskui, Rimai Povilionienei ir Gražinai Daunoravičienei.

Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus darbuotojams Danutei Gruzdieni (muziejaus rinkinių skyriaus kuratorei), Nijolei Adomavičienei (generalinio direktoriaus pavaduotojai, vyriausiajai muziejaus rinkinių kuratorei) ir fotografams Arūnui Baltėnui bei Arvydui Makniui už M. K. Čiurlionio kūrinių reprodukcijas.

PRATARMĖ. ALGIS MICKŪNAS

Archajinis pasaulis 13

- 14 Pasaulio kalba kaip *archė*
- 19 Pasaulio takai
- 21 Daina dainuoja
- 23 Pagaliau

ĮVADAS 25

I. Ideologinis kontekstas 35

- 36 Lietuva tarp Rytų ir Vakarų
- 38 Dvi „liaudies“ muzikos: substitucinė politika
- 42 Kompromiso schema
- 47 Egzistencinė užuovėja
- 50 Nesuderinami laikai

II. Teorija ir praktika.

TAUTIŠKUMAS IR MODERNIZMAS 55

- 55 Asmeninė stilstika ir kolektyvinė priklausomybė

- 57 Lietuviškojo serializmo ypatumai
 - 60 DODEKAFONIJA KAIP TEMINIS KONTRASTAS
 - 63 RITMAS: PRARADĘ PULSACIJĄ ĮŽENGIAME Į MODERNIZMĄ, VĖL ATRADĘ ĮŽENGIAME Į POSTMODERNIZMĄ
 - 65 DODEKATONIKA: TEORINĖ LIETUVIŠKOJO MODERNIZMO LEGITIMACIJA
 - 67 LIETUVIŠKASIS MODERNIZMAS

- 71 Juliaus Juzeliūno teorinis konceptas
 - 74 IR SUTARTINĖS, IR DODEKAFONIJA
 - 77 MUZIKA IR LINGVISTIKA: JUZELIŪNAS IR GREIMAS
 - 80 VIDINĖ REKONSTRUKCIJA: JUZELIŪNAS IR KAZLAUSKAS
 - 85 TEORIJA BE MOKYKLOS

- 87 Dvilypumo panaikinimas

III. Mitologinis turinys 95

- 97 Muzikinis teatras
 - 97 BALSŲ IR PERSONAŽŲ TEATRAS
 - 103 PRASMIŲ IR BEPRASMYBIŲ TEATRAS
 - 106 NUSIVYLUSIO MENININKO TEATRAS

- 109 Posūkis link sutartinių
 - 113 MOTERIŠKA SUTARTINIŲ MUZIKA
 - 117 ANDROCENTRIZMO LINK: RAGANŲ MUZIKA
 - 122 CHOREOGRAFINIS RAŠTAS
 - 125 ŠLUBČIOJANTIS SUTARTINIŲ ŽINGSNIS
 - 142 ORALINĖ TRADICIJA, GENTINĖ SĄMONĖ
 - 149 IŠSKLEISTOS SUTARTINĖS
 - 163 PRADŽIŲ PRADŽIOS GARSAS
 - 173 TĘSTINĖ MUZIKINĖ TAPATYBĖ
 - 176 LYTIS KAIP MIGRUOJANTI KATEGORIJA

- 180 Broniaus Kutavičiaus revoliucija: „Paskutinės pagonių apeigos“

- 189 Apie egzotizmą

IV. Endogeninis sinkretizmas: MIKALOJUS KONSTANTINAS ČIURLIONIS 201

- 204 Kontekstas
- 208 Etnizmas

- 222 Mitologinis pirmapradiškumas
- 229 Saulės kryžiaus palindromas
- 239 Nuo tautoraščio iki slapyraščio
- 261 Pašauktieji ir (ar) atstumtieji

V. Sprogimas ir išsilaisvinimas 271

- 273 Festivalių banga
- 278 Hierarchinės sistemos atmetimas
- 281 Muzika revoliucijoje
- 289 Destrukcija ir anarchija
- 294 Politinė-socialinė karikatūra
- 301 Dešimtas dešimtmetis ir *Fluxus*
- 308 Festivalių veidas
 - 308 KOLEKTYVINĖ VEIKLA
 - 314 TANDEMAI
 - 315 ANONIMINĖ KŪRYBA
 - 320 MULTISOCIACINĖ RAIŠKA
 - 326 SINEKTINIŲ JUNGČIŲ EKSPANSIONIZMAS
 - 328 PERIFERIJOS ŽAVESYS: NAUJŲ ERDVIŲ GEOGRAFIJA
 - 331 „ATSISAKYMAS NUO MUZIKOS FORMŲ“
- 334 Paradigminė kaita
 - 336 KŪRYBĄ LYDĖJUSIO ŽODŽIO LAISVĖ
 - 342 (NE)TOBULA TRANZICIJA
 - 344 NESIBAIGIANTIS DEŠIMTASIS DEŠIMTMETIS

VI. Rimta versus nerimta kultūroje 349

- 352 Operetė
 - 353 TRAMPLINAS OPERAI
 - 357 TAUTOS BUDINIMAS
 - 364 TARP OPEROS IR KABARETO
- 365 Naujoji opera: sudeginti operos teatrus
 - 367 NOA: NAUJOSIOS OPEROS AKCIJA
 - 371 DEŠIMTOJO DEŠIMTMEČIO ATGARSIAI
 - 372 POST-OPERA
 - 375 NOA MANIFESTAS

- 377 URBANISTINĖ OPERA
- 379 NUO OPEROS ERDVĖS IKI ERDVĖS OPERAI
- 382 OPERA KAIP STARTUOLIS

387 Naujasis angažuotumas

- 388 MULTISENSORINĖS VAIZDUOTĖS PATIRTIS: „GLAISTAS“
- 391 AUTOREGULIACINĖ EKOSISTEMA: „VITRUVIJAUS ŽMOGUS, ARBA FI“
- 396 SUTARTINĖS *VERSUS* TRANSHUMANIZMAS DISTOPINĖJE VISUOMENĖJE:
„PUIKUS NAUJAS KŪNAS“
- 401 ĮVIETINTAS ANTROPOCENAS: „SAULĖ IR JŪRA (MARINA)“
- 409 *FLUXUS* IR *FLUXUS*

VII. Iš pabaigos į pradžių 415

- 418 Tekstūrinė artikuliacija
- 423 Struktūrinis išskleidimas
- 427 Archetipinis gestualumas: kvėpuojanti muzika

POST SCRIPTUM 435

- 437 BIBLIOGRAFIJA
- 455 ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS
- 461 ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

PRATARMĖ. ALGIS MICKŪNAS

ARCHAJINIS PASAULIS

Bandant susivaikyti tarp kalbų apie kalbas, reikėtų praleisti visą gyvenimą ir galiausiai vis tiek parašyti tik įvadą į „teoriją apie kalbas“. O ieškoti *lingua universalis*, kaip mėgino pirmapradžiai modernūs filosofai, reikėtų susigaudyti tarp daugybės sąvokų – nuo „reprezentacijos“ iki dabar pasirodžiusio visuotinio „konstruktyvizmo“ ir daug diskursyvumo. Trumpai tariant, kalba „reprezentuoja“ tikrovę, arba kiekviena kalba konstruoja tikrovę. Net ir analitikos filosofai kalba apie „loginį tikrovės konstruktą“. Čia dingsta pasaulis ir lieka konstruktai be mato, kuris jų geresnis ar tikresnis. Mano konstruktas yra mano, o tavo yra tavo, ir nė vienas neturi teisės teigti, kad kiti yra neteisingi, nors, aišku, kiekvienas gali kaltinti kitus, kad jų konstruktas esąs politiškai nekorektiškas. Atsidūrėme aklavietėje, pavadintoje „post-“: *post-truth* („po tiesos“), po modernizmo, po demokratijos, po Dievo mirties... Ieškoti išeities sukuriant dar vieną konstruktą, kartais pavadintą „meta-“, irgi nebeveiksminga, nes pasirodo „meta-“ sąvokų įvairovė ir jų tarpusavio peštynės. O jeigu atkreiptume dėmesį į mūsų lietuvišką pasaulį, tai gal pasirodytų visai kitokia galimybė – „visuotinė“, – nors daugumos dabartinių civilizacijų užklota ir nugrimzdusi užmarštin – bet nepamiršta ir vis dar girdima lietuvių dainose, jų aplinkos sąskambiuose, pasaulio takuose, mitologiniame alsavime, vakaro dainų tylumoje ir paukštelių giesmėse. Nors manyta, kad archajinis pasaulis yra senovės praeityje, jis, kaip *archē*, yra gyvybiškai duotas ir neišvengiamas (Vydūnas 1916).

Reikia priminti, kad po Lietuvos atsisakymo priklausyti Bizantijos-Rusijos imperijai ir sprendimo įpulti į vakarietišką pasaulį atsivėrė galimybė atgauti lietuvišką tapatybę, iškelti vėliavas, giedoti himną, lankyti bažnyčias ir be baimės kalbėti atvirai. Patapome vakariečiais ir net įsiliejo- me į Europos Sąjungą su visomis žmogaus teisėmis, įskaitant toleranciją savo ir kitų kultūroms. Nors toks atvirumas buvo svaiginantis, Lietuvą irgi apakino Vakarų kultūrinės įvairovės antplūdis – gaminiai, kelionės, sąvokos, visų noras pasivyti Europą ir perimti visas naujoves. Kaip man paminėjo Arvydas Šliogeris, „atsidūrėme tarp plūgo ir kompiuterio“. Vis- kas auga, visur perteklius, vitrinos, parduotuvės, restoranai, barai, džiaz festivaliai, jaunimas repuoja ir šoka pagal afrikietiškus ritmus, kartkartė- mis pasirodo kaimo muzikantai ir dainininkai. Intelektualai šoka „Deri- da-da“ ir dainuoja postmodernizmą bei „multi-kulti“. Romuva Europos teisme išsikovojo pagonijos pripažinimą kaip dar vienos religijos tarp kitų, nors katalikybė reikalauja pirmenybės ir teigia, kad nuo Mindaugo krikš- to Lietuva yra Marijos žemė, priklausanti Romos sostui. Ar tai reiškia, kad lietuviai yra semitinės civilizacijos pasekėjai, o ne indoeuropiečiai? Nes pats lietuvių pagonijos, kaip religijos, pripažinimas įtraukia ją į dar vieną tikybą, priklausančią suvokimui, kuris nėra lietuviškos pagonijos *archė*. Kaip sakytų metodologinė hermeneutika, lietuvių pagoniška tradi- cija buvo perkelta į visai svetimą kontekstą, visai kitą genetinę mišrainę. Vadinasi, užduotis aiški: atverti archajinį lietuvių savęs supratimą ne kaip kažkokią praeitį, bet kaip niekada nedingusį iš lietuvių gyvenamojo pa- saulio, kalbos, aplinkos sampratos ir žmogaus santykio su aplinka ir kitais žmonėmis. Šis pasaulis yra indoeuropiečių *archė*, ir mes jį dar esame išlai- kę – tik reikia išgirsti *archė*, jos tolumas parodyti jų artumoje, jos garsus sugauti mūsų dainų atskambiuose, poetiškoje kalboje ir pasakose.

Pasaulio kalba kaip *archė*

Nėra reikalo pateikti argumentų ar įrodymų, kad lietuviška tradicija pri- klauso indoeuropiečių civilizacijai, turinčiai senąją Europą ir arijų klodą, bet reikia parodyti, kad toje tradicijoje galima atrasti archajinius klodus, kurie, nors beveik dingę, randasi lietuvių pasaulyje (Chatterji 1968). Mūsų pasaulis dar turi archajinių aidų mūsų dainose, pasakose, kasdienėje veik- loje ir gyvenimo takuose. Tik tuos takus reikia pasekti ir per juos atver-

ti, kad tas pasaulis nėra dingęs. Toks archajinis pasaulis yra „dimensinis“, o ne daiktų suma – dimensija yra *archē*, net suvokta kaip tokia filosofijos klasikų. Sakoma, kad ji sudaro tokį pagrindą, kurio net paneigimas įtraukia jį patį, ir jis yra duotas tiesioginėje patirtyje ne kaip objektas, bet kaip dimensijos, kuriose objektai, daiktai ir žmonės pasirodo bei gyvena. Bet pirma reikia susigaudyti, kad čia staiga pasirodo kalba, kuri skiriasi nuo reprezentacijų ir konstrukčių – ir net nuo vakarietiškojų psichologijų ir subjekto savęs išorinimo, lyg tie fenomenai būtų kažkas žmogaus vidujybėje. Tokia kalba gali vadintis atverianti pasaulį be jokių terpių, be nuotolio; ji kalba taip, lyg per ją kalbėtų pats pasaulis. Ji yra poetinis sakymas, vadinamas *Sage*, *Sayings*, skandinavų sagos. Bet ji nėra daiktiška ir todėl gramatiška – ji yra poetiška ir dainiška. Lietuviškai pasakius, daina nėra apie ką nors, lyg būtų reprezentacija; ji dainuoja – atveria ir skamba įvykiais. Ji ne dainuoja apie bitutę, bet dainuoja bitutę. Tai pirmas dar girdimas archajiško pasaulio aidas, o jo bendrumą reikės atverti, kad suprastume lietuvių galią jį išlaikyti lig pat dabar.

Būtina pastebėti, kad šiuolaikinės kalbės sąvokos turi dvi kryptis: pirma, yra hermeneutika, arba interpretacija, – taigi visas suvokimas yra specifinės kalbos struktūros, kurios rėmuose ir akiračiuose yra duotas pasaulis. Bet koks ištartas žodis turi reikšmę sąveikaudamas su kitais kalbos žodžiais. Išstarsi žodį „idėja“ ir atsidursi Vakarų kalbos istorijoje. Antra, yra reprezentacija, kur teigiama, kad kalba atlieka atstovavimo funkciją: „du plus du“ gali reikšti obuolius, žvaigždes, parinktų daiktų įvairovę – „du medžiai plus du angelai“ – iki tokio taško, kad X gali atstovauti bet kam. Žmogus nemato pasaulio, bet žaidžia su reprezentacijų galimybėmis. Kaip sakytų dabartiniai analitikai, pasaulis yra loginis konstruktas, nors kultūrologai pratęstų teiginiu, kad pasaulis – tai specifinės kultūros diskursas. Stebėti pasaulį banalu, nes be diskurso, kuris suteikia daiktui reikšmę, nėra jokie suvokimo. Kaip pareikštų reprezentacijos mokyklos, „tikrovė“ – *reality* – atsirado XVII a., lygiai kaip žemė tapo „rutuliu“ XV a., o XVIII a. ji tapo „planeta“. Nors tokios mokyklos nesutiktų, bet galima teigti, kad visos šios kalbų kryptys yra taip pat archajiškos, nes jos (tyliai) seka vieną archajinį kalbėjimą – magiją. Dievybė ištaria žodį, ir štai pasirodo daiktas. „Tebūnie liūtas“ – ir va, stovi liūtas.

Lietuviška kalba turi visai kitokį, nors tyliai visur esantį pobūdį: kalba kaip pasaulio kalbės atvertis ir tęsinys. Graikų klasika, dar vienas indoeuropietiškas variantas, nurodė, kad net teorija, kaip kalba, ne atstovauja

pasauliui, bet jį atveria kaip dalykų ir įvykių įvairovę, jų ribas ir visuotinius santykius. Todėl skaitant klasikinę filosofiją patampa aišku, kad kiekvienas argumentas turėjo dvi puses: viena, kaip diskutuojami fenomenai patys parodo savo pačių reikšmes, ir antra, vienu reikšmių nuorodas į kitas. Pasirodanti tamsesnė dėmė ant žolės jau reiškia, kad tai praeinančio debesėlio šešėlis, atradus po ąžuolu gilę, jau atsiveria ąžuolo daigas, jo visas atsivėrimas, kaip ąžuolas reikalingas dirvos, drėgmės ir saulutės spindulių. Teorija yra gebėjimas parodyti, kaip kalba pasaulio įvykiai – tiesiog duoda pasaulio kalbą. Įvairūs lietuviškos kalbos komentatoriai irgi nustatė, kad ji yra pasaulio kalbos atvertis – be jokių kitų išmonių, – ar tai būtų subjekto interpretacijos, konstruktai, ar kalbos žaidimai, visatą apimančios matematinės ir formalios hipotezės (Thieme 1968).

Ta lietuviška kalba atveria pasaulio, kaip visatos, ontologiją – įskaitant ir žmogaus esmę bei veiklą. O kalba apie esmę yra tapati kalbai apie ribas ir, be to, apie santykių su aplinka poreikį – reikia išlaikyti tokias ribas. Vadinasi, visi pasaulio daiktai ir įvykiai yra gyvi, ir kiekvienas gyvis auga bei klesti pasikliaudamas kitomis gyvybėmis. Tiesa yra specifinės gyvybės savi-kūrybos veikla. Ji kuria kurdama save ir perkurdama savo gyvybišką aplinką. Taigi gyvybė neturi priešasčių, nes ji yra save kurianti eiga. Net ir civilizuotos žmonijos gyvenime jei koks nors aukščiausias teiginys nėra įgyvendintas, gyvenamas, tai jis neturi jokios tikrovės, nes tikrovė sutampa su gyvenimo veiksmiais. Kitaip tariant, jei racionālios teorijos yra vertės ir poliepiei ir jei jos nėra išdygusios iš gyvenimo ir pasirodžiusios jame, jos neegzistuoja. Jų tikrovė ir tiesa gali pasirodyti tik tokiu atveju, jei kokia nors gyvybė gyventų pagal jų nuorodas. Bet kokioms metafizinėms tiesoms, kaip vertės ir poliepio, riba yra gyvenimo sąryšis su savimi, kur tokios vertės pasirodo gyvenime. Bet gyvybiniame pasaulyje visi įvykiai, daiktai, žmonės, grūdai, lietus, vėjas ir saulutė yra gyvi ir vieni su kitais vitališkai susigyvenę (Mickunas 2022).

Toks gyvenimo suvokimas, toks visuotinio gyvybiškumo kūrybinis bendradarbiavimas buvo ir yra kasdienė archajinė lietuvių tradicijos tikrovė. Žmogus tiesiogiai matė, girdėjo, lietė savo aplinką ir sužinojo iš grūdo ir dirvos, iš lietaus ir saulutės ritmo, kur tam grūdai „patinka“, kur jis priklauso ir dera. Jisai pačiupinėjo avelės koją ir prisiliesdamas tiesiog matė, ko tai avelėi reikia. Jis paragavo dirvoną ir pamatė, kad šis laukas „patiks“ linams. Juk pats laukas yra gyvybiškas ir reikalingas linų gyvybei. Kita vertus, tas laukas taptų smiltyne, jei linų šaknų gyvybiškumas

neišpurentų žemės ir neišlaikytų drėgmės. Net ir smiltynė, įgavusi geros trąšos ir žolių sėklos, bus perkurta į vešlią dirvą. Pagal gyvybės logiką, visata pinasi ir visi įvykiai yra visapusiški visų įvykių, įskaitant ir žmogų, šaltiniai. Šiuo atveju žinodamas, kas su kuo dera, kam „patinka“ kokia nors gyvybinė aplinka, žmogus irgi dera su visatos gyvybiškumu ir tęsia aplinkos bei savo paties kūrybišką gyvenimą. Toks žmogus žino, ką ir kada laikas sodinti, kergti, kada augmenija subrendusi, kur ją reikia sukrauti, džiovinti ir kaip padėkoti visatai už jos dovanas. Juk dėkodamas žmogus supranta, iš kur tos jo gyvenimui reikalingos dovanos kyla. Bet žmogus suvokia ir tai, kad žemė jam dėkoja už išpurenimą, už jo dosnumą įariant į pirmą pavasario vagą dosnios duonos, gautos iš dosnių javų. Tas pirmas daigelis „mąsto“ ir „dėkoja“ vešliam luomui, saulutės spinduliams, lietaus lašams ir atsparą siūbuojančiam vėjeliui.

Gyvybiškumas ir jo santykiai su gyvybine aplinka archajiškame klode nėra arbitralūs, lyg kiekvienas įvykis sutaptų su bet kuo. Kaip minėta, kiekvienam daigui reikia specifinės aplinkos, nes to daigo savitumas nustato ribą, kas priklauso kur ir net kada. Lietuvių kalboje šis savitumas suprantamas tiesiog matant, kad kiekvienas daiktas – daigas – turi savyje gyvybės principą. Toks principas kalboje išreiškiamas sangražinėmis veiksmažodžių formomis, tariamomis su visapusiškais ryšiais: „prieš pat lietu susibūrė debesys“ – jie patys susibūrė iš savo vidinių jėgų. Tai, kad įvykiai patys vykdo savo veiklą, pasirodo įvairių morfologinių formų galūnėmis: „Saulutė patekėjusi apžėrė visą pasaulį savo spinduliais.“ Ji pati įsigalėjo patekėti. Šios formuluotės beveik sutampa su klasikine filosofija, kur kiekvienas dalykas turi savo *physis*, savo įgimtą gamtą. Klasikinės filosofinės tezės išskiria daiktų įgimtį, kuri tuos dalykus išskirsto į patiriamus vienus ir jų ryšį su kitais dalykais taip, kad reikia atsižvelgti, kas, kur ir kaip priklauso (Otto 1974). Karvių neganysi smiltynuose. Šis klasikinis suvokimas pasirodo lietuvių archajinėje patirtyje. Ne viskas turi darną su viskuo; kiekvienas dalykas gali derėti tik su jam tinkančiais kitais dalykais. Jei jis dera, jis su jais sutinka ir jiems įtinka. Tarp įtikusių dalykų esama pusiausvyros ir darnos – o tai lietuviui ir jo aplinkai patinka. Todėl lietuvis nori ne per daug viršauti, bet sutikti, t. y. susitikti, būti kartu ir pritikti, nori gyventi taikingai, neperžengdamas gamtinių pusiausvyrų ir dalykų ribų.

Pasiekėme vieną svarbiausių sąvokų, apie kurią sukasi didžiulė viso Vakarų mąstymo tradicija: „riba“, klasikinėje filosofijoje graikiškai pavadinta *peras*. Klasikinis graikų mąstymas visus gamtinius įvykius suprato jų

ribose (*peras*). Kiekviena daikto rūšis turi savo ribas, kurių negali peržengti, o ribos sudaro pagrindinę esinio esmę. Esinio esmė sudaro jo prigimtį, taip pat ir jo siekiamą tikslą, o tikslas glūdi esinio esmėje, kuri turi būti išvystyta ir pasiekta kaip gyvybinis judesys. Jei kiekvienas esinys turi savo tikslą, kuris ir yra jo esmė, vadinasi, visų esinių būtinybė glūdi juose pačiuose. Esinys visiškai pasirodo tada, kai jo esmė pasiekia savo pačios ribas, savo išsivystymą. Visi esiniai turi jiems būdingas ribas ir vystydamiesi siekia iki galo išskleisti savo esmę. Kiekvieno esinio tikslas jam yra būtinas: gilei privalu pasiekti savo tikslą ir tapti ąžuolu. Gilė turi ąžuolo esmę, bet ta esmė ir yra tikslas – ją visiškai išvystyti į ąžuolą. Gilė nesiekia tapti beržu, ramunėle ar varle – tai ne jos lemtis. Idant pasiektų savo pilnatvę, gilė reikalauja specifinės aplinkos, irgi turinčios reikiamas ribas – dirva, drėgmė, saulutės spinduliai ir vėjelis. Jai netinka – „nepatinka“ – sūrus jūros vanduo ar uolėtas pamatas, nes jai priklauso tai, kas jai reikalinga. Ir ši klasikinė filosofija yra tiesioginė archajinio pasaulio atvertis – lygiai kaip lietuvis suvokia savo pasaulį, kur kiekvienas daiktas ir gyvis turi savo ribas, yra sutvėrimas, lyg būtų tiesiog sutvertas sekti savo dalį. Taigi aplinka nėra „akli fenomenai“, kaip teigia šiuolaikiniai „filosofai“, bet turi savo racionalumą. Iš šios tvaros, iš šios įvykių, žinančių savo natūralią vietą, sampratos lietuvis išsiugdė savo senoviškąją dorovę, paremtą dalia. Žmogus priklauso pasaulio daliai, ta dalia turi savo ribas ir savo apribotą veiklą savo viduje. Ši veikla negali būti visiškai laisva, t. y. negali nepaisyti savo natūralių ribų. Būdamas pasaulio dalimi, žmogus irgi kantriai priėmė savo dalį, kuriai yra gimęs. Žmogaus elgesys yra geras, jeigu jis atitinka savo ribas ir prigimtį, tuo būdu išpildydamas savo dalį. Ši dalios samprata artima senovės graikų dorovės sampratai. Lietuvio dorovė sutampa su gyvybių ir savo ribų suvokimu – ir kaip tokiose ribose veikti. Visi daiktai siekia išsivystyti ir klestėti, ir toks išsivystymas yra jų gėris. Bet jis reikalauja suvokimo, kaip reikia tokį gėrį išlaikyti. Girtuoklis galbūt mano, kad degtinė jam yra gėris, nes pralinksmina, bet jis turi žinoti, kad besaikis girtuokliavimas jam kenksmingas. Vadinasi, žinojimas ir pasaulio darnos patirtis priklauso nuo to, kas kam tinka, ir todėl yra moralinis gėris (Mickunas 2015).

Mūsų himne giedama: „Tegul tavo vaikai eina vien takais dorybės“, nors ir nepasakoma, kaip reikėtų suvokti tuos „takus“. Tako, arba jo varianto „kelio“, supratimas yra viena pagrindinių dimensijų, rišančių žmogiškos ir dieviškos kalbų poliškumą. Jis priklauso niekada nedingstančių dimensijų, be kurių apskritai neįmanoma suvokti, kas yra žmogus ir koks jo pasaulis, archajinei patirčiai. Kiekviena poetinė ištarmė, kiekviena archajiška daina ir jos ritmas atveria ir sudaro kelią, kuriuo žmogus keliauja. Garso judesys – tai kelias tarp žemės ir dangaus, jis leidžia žemei ir dangui pasirodyti jų skirtume ir jų santykiyje – jų darnoje. Archajinis pasaulis yra poliškas, jame pirmapradis poliškumo suvokimas pasirodo skiltyje tarp dangaus ir žemės. Visi įvykiai – lygiai kaip žmogus – gyvena tokiam poliškame pasaulyje, ir poliai yra visuomet susiję takais. Ritualai, maldos, ištarti žodžiai atveria ir pakartoja takus tarp dangaus ir žemės. Maldos yra siunčiamos ir į jas atsiliepiama, jei jų žodžiai eina teisingu, tiesiu taku. Dangaus būtybės atsiliepia, nes ir jos turi sekti teisingą taką, kad būtų išgirstos. Tokie takai yra archajinis pasaulio, kaip „teksto“, pagrindas. Todėl sanskrite tekstas išeina iš *taks vacami* – ištartas žodis kaip pasaulio takas, nes tas žodis neturėtų reikšmės, jei „nežinotų“, kokį taką jis pakartoja ir atveria. Tas pat atsigirsta kasdienės kalbos „architektūroje“ – *archi-tekton* „vyriausiasis amatininkas, kūrėjas“, *archē + tekton* – pirmapradis tekstas, atveriantis pasaulio takus, kaip pasaulio kalbinį tekstą. Toks tekstas yra „poetinis“, nes jis ne apibūdina daiktus ar įvykius, bet parodo daiktų ir įvykių takus, kuriuos sekdami jie suranda ir išpildo savo dalią jų ribose, jų esmėje ir jų kon-tekste. Kas gi įkvepia poetą-dainių atverti savo genties takus, jei ne kosmo *archē*, jo takus žinančios Mūzos, dar vadinamos *tekonarchoi* – išreiškiančios pirmapradę kosminę architektūrą. Šio žodžio kalbos laukas tęsiasi per pirmapradžių kūrinių ir žmogaus-pasaulio takų sudarymo įvairovę (Otto 1971). Kaip gerai žinoma, netgi bendruomenės sąstatai remiasi konkrečia laiko ir erdvės duotimi statyboje – architektūroje – „*archē*-tekste“. Architektūra sudaro bendruomenės sąryšių tinklą ir tuo būdu yra pagrindinis jos tekstas. Vadinasi, pirmapradis tekstas sudaro pasaulio kelius-takus, arba, kalbant dabarties sąvokomis, „pasaulio prozą“ (Durante 1968).

O lietuvių takai atsiveria tarp dviejų motinų: motina Žemyna ir motulė Saulutė. Saulutė yra visus kasdieniškus takus savo šventa šviesa

atveriantis šaltinis. Juk saulė yra gyvenimo šaltinis ir pasaulio atvėrimas; iš tamsos ji plėtoja kūrybą, vesdama aušrą į jos amžiną ratą. Ji pateka ir keliaudama savo taku pabudina visas gyvastis, atmerkia visų akis ir savo spinduliais nutapo visatą siaubingu grožiu. Žibuoklių laukai atsiveria jos mirgančiomis spalvomis, ji pabudina pirmuosius gaidžius, kurie apreiškia darbymečio laiką ir nušviečia takus žmonių aplinkoje: „palankėj palankėj saulutė tekėjo, ten jauna mergelė linelius ravėjo.“ O ta mergelė irgi seka savo takus, priklausančius jos riboms-esmei. Juk ji irgi keliauja savo takais, pas močiutę auga, į darželį eina rūtelių ravėti, krauna ateičiai kraitį kaip nuorodą, kada jai bus laikas ištekėti, kada ji taps viešnia, visų matoma viešumoje, ir gyvens kaip „pati“, kur jos gabi ranka įrengs namų tvarką: kur ką sodinti darže, kaip sudėlioti gėlių darželį, kada susodinti vištas ir papenėti visus vaikus – avytes, veršiukus, žąsiukus ir savus, kurie turi spėti nušienauti laukus. Bet ir jiems saulutės takas surengia poilsio valandėles medžių paunksmėje. Turėtų būti aišku, kad takai yra darnūs pasaulio gyvybių riboms: kiekvienas gyvis, nukrypęs nuo savo esmės, nukrypsta ir nuo savo tako bei praranda pasaulį, kuriam priklauso. Ji ne tik saugo gyvūnų takus – rūpinasi, kas jiems tinka ir patinka, bet jos ranka surenka jos pačios suverptus siūlus į audinius, kuriuose ji įaudžia savo pasaulį, jo gėles, paukščiukus, plaštakes, saulutę, nakties žvaigždėtą skliautą. Jos audinys yra jos pasaulio „archė-tekstas“ – suaustas archajinis tekstas. Jos gyvenimas poetiškas, nes ji atveria poetišką pasaulio savi-kūrybą.

Moters takai irgi yra gimtinė, kur eilės kartų yra gimusios iš motinų, ir ji yra atsakinga už visą namų tvarką. Ji yra to mažiuko kalbos vainiko šaltinis, nes jos stropi akis sugauna daugybę skirtumų skirtumėlių. Kaip jau pastebėjome dainose, „ir dainelė, ir motulė“ jau turi tą vainiką, kur daina, dainelė, dainuška, mama, motinė, motulė, mamytė yra jos stropus žvilgsnis. Todėl ji sergi namų židinių, aplink namus žydi jos gėlynai, gėlės gėlytės auga nauja karta nuo mažutėlio iki mažiuko ir mažo, nuo daigeliuko – į daigą, nuo avinėlio – iki avino. Dar kartą: šis mažiukas kalbos vainikas yra sukurtas lietuviškos moters, kuri yra jautri ir atidi visai aplinkai, pajaučia ir sutampa su daugybe gyvybinių skirtumų ir skirtumėlių, įpina juos į kalbą ir dainas, audiniuose surenka visą lietuvišką pasaulį: jos saulėlėje, saulutėje atskleistus gėlynus, jos rugiuose glūdinčią žemės duoną, jos spalvas ir linų saujelėje balintas drobes. Ji yra įaudusi ne tik spalvas, bet ir audimo dainų ritmus, ir savo rankos gabumus. Nors lietuviškos moters audė šeimai, jos ranka, atrinkdama lino siūlus, laukų gėlynus, pasaulio

spalvas ir ritmą, tyliai nešė vieną seniausių visos žmonijos pasaulio sampratų. Kaip minėta, daugelyje senųjų tradicijų dainius, žynys (*sage-saga*) buvo savo žmonių dalios audėjas. Jis žinojo to audimo siūlus ir tai, kaip kiekvienas yra supintas su kitu, t. y. kaip yra susiaudę pasaulio takai ir kaip sesutės susipynusios žaidė (Gimbutas 1991).

Daina dainuoja

„Ne veltui bočiai tave taip gynė, ne veltui dainiai plačiai išgyrė.“ Bizantijos saitų numetimas buvo pavadintas dainuojančia revoliucija. Archajinės tradicijos priklauso oralinei patirčiai, garsų pasauliui, kuris nėra išvengiamas net ir paskutiniu rašybos etapu – skaitmenizavimo ir dirbtinio intelekto šlovinimo. Žmonės šneka, šūkauja, barų langai dreba nuo roko ritmų ir automobilių stogai kilnojasi nuo repavimo šūksnių. Bet gyvenant oralinėje aplinkoje, jos santykinai turi giliausią patirties klodą. Tas klodas irgi yra poliškas – tarp tylos ir garsų, – nes nebūna vieno be kito. Todėl šis pasaulis yra ritminis, šokantis ir muzikalus. Mes jį girdime, ir įvykiai jame yra garsūs, nes toji tylos ir garsų erdvė persunkia visatą be vizualių nuotolių. Tos erdvės logika yra „nuotolių artumas ir gelmė“. Galima nususukti nuo daikto ir jis dingsta iš mūsų erdvės, bet negalima nususukti nuo tylos ir garsų. Kai vilkas staugia žiemos naktį, jo siaubingas balsas persunkia visą aplinką, ir nepaisant jo vizualinio nuotolio, oraliai tas nuotolis yra arti. Tylą ir garsus moduliuoja žmogus ir pirminis moduliavimas yra daina – ar tai būtų niūniavimas, ar ritualinis šūkavimas, ar aušrą garbinanti vyturėlio giesmė. Ir štai mūsų sutartinės turi savo archajinę logiką ir ritmą, kuris pagauna ir tęsiasi per kartas. Kaip sakoma, lietuvių sutartinės ir dainos dainuojasi pačios – joms tik reikia leisti dainuoti. Ir pati giliausia atmintis yra orali, daininga. „Ir dainelė, ta lopšinė, ta daina motulės, ir šiandiena man ausyse skamba čiūčia liūlia.“ Čia yra tas nuotolinis artumas kaip laiko gelmė, nes tas nuotolis yra ne praeityje, bet oralinėje gelmėje. Dainos yra vienas iš pagrindinių archajinių mąstymo – dūmojimo – fenomenų, nes jos įaudžia pasaulio grožį ir fenomenų įvairovę – ir įaudžia taip, kad net nustebina mūsų jautrumą. „Daug daug dainelių aš girdėjau tyliuoju vakaro laiku, o kai į tolį jas lydėjau man buvo liūdna ir graudu. Tik vieną dainą vakarinę širdis pamilo taip karštai... daina, ji blaškėsi ir gaudė, o vėjas klausės jos maldos, ir vakarai tyliai nuraudė taip nežėrėjo

niekados.“ Stebuklas – daina įpina ir vėją, ir tolumą, tylumą, saulėlydžio žėrėjimą ir karštą meilę (Oliphant 1912)...

Oralinis pasaulis neišvengia muzikalumo – ypač suvokus, kad garsai lygūs žmogaus sielai, kuri tęsiasi per oralinę raišką. Taip vadinami „jausmai“ yra girdimi, ar tai būtų liūdesys, baimė, švelnumas, grasinimas, maldavimas, išdidumas – kalbantis žmogus yra išraiškingas ir muzikalus. Muzika irgi neša jautrumą, meilę ir visokią nuotaikų įvairovę. Nereikia minėti daugybės raštų, diskutuojančių žmogaus gyvenamąjį pasaulį, kurio pirmą pradė archajinė erdvė ir net archajinis laikas yra persunktas nuotaikų, ypač jei tas pasaulis yra oralinis. Šiurkšti diena, švelnus rytmetis, grasinantys debesys, skaidrus pavasaris – visa tai išreiškiama garsais ir jų nuotaikomis. Mūsų senolių sutartinės skamba jų džiaugsmu, ritmu, jaukumu, motulės raudos jaudina mūsų jausmus, paukštelių giesmės atskleidžia rytmečio gyvybių garsus ir bruzdėjimą. Būtina pastebėti, kad mitologinių būtybių „vaizdai“ yra nuotaikingų dimensijų, kurios persunkia visą aplinką, santraukos. Afroditė yra visos aplinkos švelnumas, grakštumas, o pasirodžiusi Artemidė atveria audringą, siaubingą pasaulį. Mūsų dievai ir deivės irgi sudaro nuotaikų išraiškas. Grasinantis Perkūno dundėjimas siunčia visus į saugią pastogę, ir Mildos nuotaika apsupa visatą erotine trauka. Archajinis oralinis pasaulis yra ne sausa euklidinė dėžė, bet gyvas, poetiškas, nuotaikingas ir gilus. Mūsų dainuojanti revoliucija nuskamba aidais, įaudusiais mūsų takus ir gražinančiais į jausmingą žmogaus pasaulio gelmę, kurią mes girdime, kurios klausome ir kuriai priklausome.

Lietuvių kalbos ypatybė pasirodo jos balsų ir garsų gausa, dainingumu ir jaudinančiais ritmais. Štai balsas keliauja nuo vienos sudedamosios dalies į kitą ir tuo būdu keičia garsų nuotaiką bei suteikia kalbai dainingumo. Toks ritmiškas dainingumas, pasirodantis sutartinėse, atveria archajinę gamtos patirtį kaip savarankišką ir darnią, sutartą visumą, o žmogų suvokia kaip priklausantį, klausantį pasaulio ir gyvūnų nuotaikų ir jų gyvenimo poreikių – ar tai būtų dirvos grūdas, ar žąsiuko klegenimas. Daina yra archajinis šlamančių girių, tylaus javus glostončio vėjelio, balandžių bruzdėjimo pasiūrėje girdėjimas – tai reiškia, kad lietuvių dainose gyvena paukščiai, ežerai ir miškai, dalgių žvangėjimas, vasaros vakarai ir ilgesys, darbo sunkumai ir derliaus džiaugsmas. Ir visatos džiaugsmas, visatos nuotaikos džiaugsmas sukuria labai jautrią sielą be kančios ar skausmo, nors kupiną sutapimo su savimi ir visata (Landsbergis, Mills 1964). Lietuviui pasaulio apmąstymas sutampa su jo dainomis ir poezija. „Ir sukas sma-

gutis vėjelis, ir sukas visai patylomis.“ Visa lietuvių gyvenimo filosofija išreikšta dainose, sudarančiose poetinę tradiciją. Čia jos išreiškia Mėnulio dievybę ir Saulytės mergaitiškumą, Perkūno dundėjimą ir Mildos jaunatvę, kuriuose aidi mūsų minėtas archajinis pasaulio tekstas-takas. Tai žinojimas, kaip elgtis ir suprasti pasaulį tiesiogiai, ir todėl lietuvių dainos kalba apie saulę su grakščiu draugiškumu, su džiaugsmu, bet be jokių ceremonijų. Dainius ir saulę šnekasi be tarpininkų, vienas kito užburti, nes senovės lietuvių saulė turėjo dainose nušvitusį veidą. Saulutė šypsosi savo švelnia nuotaika ir spinduliais aprėpia žmogaus darbus. Šis žmogus yra tiesiog kūrybinio pasaulio tęsinys.

Pagaliau

Pasaulio darna patiriama visomis žmogaus galiomis. Juk pavasarį apėjęs ir apžiūrėjęs visus laukus, senelis pataria, kas kam priklauso, kam kur „patiks“. Paragavęs dirvono jis pasako, kad šiemet ši dirva labai „patiks“ li-nams, o ten pamiškėje bus tikras „balius“ bulvėms. Ir sumekenus avinėliui girdisi jo norai ar net bėdos – gal jį prigulė avinas, kurį teks nuvilioti kokiu nors skanėstu. Ir tas žinias senelis perduoda vaikams ir anūkams – tiesiog kaip „paragauti“ pasaulio darnos, jo tvarkos, jo archi-itektūros – pasaulio prozos. Kartos nuo vaikystės auginamos pagal amžių ir pritinkamas pareigas. Jau berniukas ar mergytė išmoksta prižiūrėti „vaikus“ – ar tai būtų žąsiukai, viščiukai, katytės, ar avinėliai; paaugę jie – jau pusbernis ir pusmergė – įgali pašerti ir net paganyti teliukus, ožkytes ir suvaryti paršiukus į gardą. Čia tikra mokykla, prižiūrima įgudusių senelių ir močiūčių. Be abejo, dabartinis urbanistinis žmogus gal nesusigaudytų archajiniame pasaulyje, bet jis nėra praeityje. Jis mūsų kalboje ir dainose, mūsų cikliškame (nors ir laikrodiniame) laike; mes gyvename archajiniu ritmu, lygiai kaip mūsų alsavimas – siela – ir šokiai yra archajinio pasaulio ritmai ir takai. Gyvendami lietuvių dainose, tiesiogiai girdime savo archajinius garsus ir keliaujame jų takais, o tos dainos dainuojasi pačios. Kaimė skambavo tokių dainų, turinčių savo pačių kosminę esmę, džiaugsmingą ir turtingą pasaulio atvertį.

Muzikinės tapatybės problematika paprastai siejama su XX amžiaus pradžios tautiniu Europos šalių atgimimu, nepriklausomybės siekiu ir viltimis išryškinti kūrybinį savitumą. Taigi tapatybės tema pirmiausia kvestionuoja tautinį palikimą šalyse, kurios sugebėjo išsaugoti protėvių kultūrą ir stengėsi ja remtis užmegzdamos bei formuodamos naujas menines tradicijas.

Liaudies muzika nuo pat profesionalios lietuvių muzikos pradžios buvo laikoma jos atramine ašimi, todėl kompozicinių stilių evoliucija vyko ieškant tinkamiausių šių dviejų sričių jungčių. Keičiantis politinėms santvarkoms, lietuvių muzikos individualumą stiprino nuolatinė konfrontacija tarp „sava“ ir „svetima“, tarp progreso ir regreso, tarp suvaržymų ir laisvės, ideologijos ir nepriklausomybės. Dabartiniame pasaulyje tautinio savitumo paieškos gali atrodyti nebeaktualios, nepaisant to, kad praeities konceptai į šiuolaikinę kasdienybę sugrįžo specifinėmis, atsinaujinusiomis formomis. XX a. pabaigos postmodernizmas įvairios prigimties meniniams artefaktams suteikė vertybinį lygiavertiškumą kartu su neribotomis galimybėmis naudoti koliažines jau egzistuojančių elementų jungtis. O XXI amžius, pratęsiantis postmodernizmo idėjas labiau išgrynintomis ir nebeskaldomomis formomis, atgaivino ir į šiuolaikinę meninę apyvartą įtraukė kultūrinius praeities fenomenus *in corpore*. Kartu jis pakoregavo ir „muzikinės

tapatybės“ sąvokos turinį, įteisindamas paradigminę slinktį nuo „muzikos“ prie „garso“.

Nuo šiol „muzikinė tapatybė“ gali reikšti ne tik estetiškas sąsajas su tautine tradicija, bet ir garsinę rinkodarą ar komunikacijos strategiją, kai dirbama su prekių ženklais ir atpažįstamų garsų derinių semantika. Be to, ji gali reikšti muzikinio skonio lavinimą, tam tikromis estetinėmis dominantėmis besiremiantį festivalį, koncertinę instituciją ar net kurio nors universiteto „veidą“, garsais išreiškiantį savo išskirtinumą ir afišuojantį jį ne vien kaip institucinę simboliką, bet ir kaip tam tikrą pridėtinę jos vertę¹. Net jei išlavintai klausai tokių eksperimentų rezultatas daugeliu atvejų gali atrodyti nuviliantis, garsinės tapatybės idėja išties yra verta dėmesio. Ji parodo, kad nepaisant politinių globalaus, unifikuojamo ir lengvai multiplikuojamo pasaulio idėjų, stiprėja dėmesys lokalumui, savitumui, ištakoms, norui būti unikaliai, vieningam ir atpažįstamam daugialypėje tikrovėje.

Šiuolaikinės „garsinės“ tapatybės fenomeno populiarumas sugrąžino aktualumą ir etninį pagrindą išsaugojusioms „muzikinėms“ tapatybėms. Stiprias tradicijas turinčios ir jas puoselėjančios tautos, kurių bene ryškiausias pavyzdys būtų Airija, yra šio atvirai reprezentuojamo atgimimo šaukliai. Įvairios vietinės ir etniškai homogeniškos Europos gyventojų grupės gaivina, tyrinėja, palaiko ir turtina savo kultūrinį paveldą, ir šis procesas tolydžio stiprėja. Akivaizdu, kad kultūros grynumas dabartiniame sociume yra utopinė vizija, nes grynos liaudies muzikos formos nebepajėgios atlikti kompleksinių pirmykščių funkcijų. Tačiau liaudies muzikos pritaikymo šiuolaikinėje kasdienybėje būdų ir formų įvairovė patvirtina, kad „tradicijos“ konceptas – ypač intelektinėje terpėje – išliko svarbus. Jis siejamas nebe su grynumo ar pirmapradiškumo, o su unikalumo samprata, kai autentiškumas suvokiamas jau ne kaip praeities praktikų rekonstrukcija ar jų koliažinis integravimas į šiuolaikinį kultūrinį kontekstą, o kaip savo formas laiko tėkmėje keičiančių tradicijų gyvybingumas. Todėl ir analitinis žvilgsnis čia įgauna kitas perspektyvas: objektyvistinį (faktologinį) istorinį pasakojimą ir kritinę distanciją su praeitimi keičia jausminis, empatiškas, subjektyvus ir intymus santykis su ja.

Šiuolaikinė lietuvių muzika patvirtina, kad akademinė ir folkloro sritys yra daug glaudžiau susijusios, nei galėtume manyti, nepaisant

¹ Apie tokį eksperimentą 2018 m. paskelbė Paryžiaus Sorbona, pavadinusi jį institucijos „kūrybingumo“ išraiška ir „prekiniu ženklu“. Pasitelkus *Ircam Amplify* metodą ir garso dizainerius, universiteto vertybės ir misijos buvo paverstos ir perteiktos garsais. *Sorbonne Université crée son identité sonore : une démarche inédite dans le paysage universitaire français*, prieiga internetu: <https://www.sorbonne-universite.fr/actualites/sorbonne-universite-cree-son-identite-sonore-une-demar-che-inedite-dans-le-paysage> (tikrinta 2024-08-22).

to, kad dirbtinė takoskyra tarp muzikologijos ir etnomuzikologijos tyrimų išlieka ryški. Lietuvių kultūra yra gimusi iš oralinės² tradicijos – taigi garso, balso, išstarmės melodingumo, specifinio ritmikos pojūčio. Vokalinio prado ir autentiško paveldo svarba ryški ne tik muzikoje, bet ir kitose šiuolaikinio meno formose – poezijoje, literatūroje, teatre, dailėje. Štai optiniam menui skirta paroda „Opartiniai atspindžiai“, pristatyta MO muziejuje Vilniuje (2022-08-25–2023-02-19, parodos kuratorė Deima Žuklytė-Gasperaitienė), atskleidė jo sąsajas su tradiciniais lietuviškų audinių raštais. Mūsų kultūrinė terpė tebėra paženklinta praeities nostalgija ir mitinės sąmonės atgarsiais, todėl nepaisant oficialaus globalizuojančio diskurso, į kasdienybę sugrįžtančios senosios tradicijos ir papročiai įgauna vis didesnės svarbos, o ir įvairiais aspektais apžvelgiama lietuviškosios tapatybės tematika tampa vis aktualesnė³.

Postmodernią muzikinę tikrovę devintojo dešimtmečio pabaigoje buvo pradėjusi gvildinti „naujoji muzikologija“, kurią šio amžiaus pradžioje prancūzų muzikologas Jeanas-Jacques’as Nattiez pasiūlė pervadinti „postmoderniąja muzikologija“⁴, labiau pritaikyta dabar jau post-postmodernaus mąstymo analizei. Pastaroji tiksliau įvardija tuos pokyčius, kurie įvyko muzikos, o vėliau ir muzikologijos srityse, kai nuo apibendrinančių, visuminių ir didžiųjų istorinių naratyvų buvo pereita prie gentinių (pranc. *tribal*), antihierarchinių ir antiautoritarinių; kai struktūralizmą pakeitė reliatyvesnė hermeneutika; kai kairiėšios ideologijos tyrimų subjektu tapo nebe socialiniai dariniai, o specifinės kultūrinės ir etninės grupės, postkolonijiniame mąstyme galinčios atskleisti savo kultūrinį ypatingumą ir patvirtinti jo autonomiją. „Aiškinamųjų holistinių paradigmu era pasibaigė“, – sako J.-J. Nattiez ir cituoja elektroakustinės muzikos kompozitorių Francis Dhomont’ą, apibūdinusį vis dar tebeaktualią modernizmo ir postmodernizmo skirtį: „Modernizmas yra teleologinis, mesianistinis? Postmodernas atmeta bet kokį baigtinumą, taip pat ir kultūrinį ateities evoliucionizmą. Modernas nori būti universalus? Postmodernas grįžta prie liaudiškumo per kosmopolitizmą. [...] Pirmasis ieško griežtumo, nuoseklumo, grynumo? Antrasis pretenduoja į išskirtinumą [...]. Vienas yra imperatyvus, kitas – skeptiškas. [...] Vienas ištrina praeitį, kitas ją remiasi. Vienas bėga į priekį, kitas ‘žengia į ateitį atbulomis’. Vienas

² Terminai „oralinė“, „žodinė“ ir „sakininė“ (sc. tradicija) vartojami kaip sinonimai.

³ Galima paminėti neseniai išleistą Egidijos Ramanauskaitės knygą „Kauno hipiai. Tapatybės paieškos 1966–1972“ arba 2024 m. kovą Gedimino kalno papėdėje atidarytą naują Lietuvos nacionalinio muziejaus padalinį – Pilininko namą, kuriame pristatoma ekspozicija „Suprasti Lietuvą“ atskleidžia „esmines Lietuvos identitetą formavusias idėjas ir žmones, prisidėjusias prie Lietuvos valstybingumo, kultūros ir mokslo raidos“ (Laurinavičienė 2024, dar žr.: https://www.7md.lt/kultura/2024-03-29/Naujas-Lietuvos-nacionalinio-muziejaus-padalins-Pilininko-namas-kviecia-pazinti-Lietuvos-tapatybe_tikrinta_2024-08-22).

⁴ Nattiez 2007a: 21.

kritikuoja, kitas toleruoja. Vienas yra autoritarinis, kitas viską leidžiantis. Vienas nori nustebinti, kitas – patikti. [...] Vienas reikalauja askezės ir savęs peržengimo, kitas – hedonizmo ir žaidimo. [...] Vienas gina dogmą, kitas – eklektizmą. Vienas nori demokratizuoti elitinį meną, kitas susigrąžina liaudies meną⁵.

Tokiame kontekste vertybinė europocentrizmo ašis, dar XX a. pabaigoje persilinkusi į periferijas, nebeteko „ašies“ funkcijų, o atsivėrusi bendrakultūrinė erdvė tapo įdomi savo niuansais, neatrastais, egzotiniaisiais fenomenais, nutolusiais ne tiek geografiškai, kiek kultūriškai ir istoriškai. Pavyzdžiui, domimasi oralinėmis tradicijomis, egzistavusiomis dar iki muzikinio rašto atsiradimo, ir jų ženklais šiuolaikinėse visuomenėse. Paradigminis posūkis suteikė universalesnės prasmės etnomuzikologijos tyrinėjimams, o kartu susilpnino ir kitas įvairaus pobūdžio muzikos fenomenų analizės sričių atskirtis: įtraukiama filosofija, lingvistika, bendroji istorija, etnologija, vizualusis menas, sociologija, psichologija, matematika, hermeneutika, lyčių studijos, medicina, naujosios technologijos, netgi kvantinė fizika. Jau 2001 m. atnaujintame *New Grove* muzikos ir muzikų žodyne muzikologija apibūdinama kaip visos muzikos tyrimas visomis jos apraiškomis ir visuose kontekstuose – ar jis būtų fizinis, akustinis, skaitmeninis, multimedijų, socialinis, sociologinis, kultūrinis, istorinis, geografinis, etnologinis, psichologinis, fiziologinis, medicininis, edukacinis, terapinis arba susijęs su bet kuria kita aktualia disciplina⁶. O įspūdinga naujų technologijų, informatikos, akustikos ir neuromokslų pažanga keleriais metais vėliau paskatino muzikologus Ericą Clarke'ą ir Nicholasą Cook'ą apibrėžti „eksperimentinės muzikologijos“ lauką, kuriame tapo aktualus darbas su gausingomis duomenų bazėmis ir metodai joms analizuoti⁷.

Nepaisant to, tradicinis klausimas, kurį prancūzų kompozitorius Pierre'as Boulezas uždavė savo įžanginėje kalboje trečiojoje tarptautinėje konferencijoje, skirtoje muzikinės informacijos tyrimui (*International Conference on Music Information Retrieval*, ISMIR 2002), išlieka fundamentalus: „Tačiau ką reiškia 'tyrinėti muziką' jos įvairiais pavidalais? Ko mes joje ieškome? Melodijos, ritmo, tembro, atmosferos, struktūros, stiliaus, žanro? [...] Kokia gi dokumentinė informacija, nesusijusi su pačiu kūrinium, gali praturtinti šį ieškojimą? Kokių

⁵ Nattiez 2007b: 1204–1206.

⁶ Duckles 2001: 488–533.

⁷ Clarke, Cook 2004: 5.

įrankių galime pasiūlyti neapbrėpiamiems muzikiniams klodams klasifikuoti, indeksuoti, identifikuoti, atskleisti, apibendrinti, tvarkyti ir (vėl) panaudoti? Jei sprendžiant šiuos klausimus iškyla itin sudėtingų mokslinių ir techninių problemų [...], tai dar anksčiau iškyla tos, kurios susijusios su muzikos, to, kas joje yra esminga, charakterizavimu⁸. Čia belieka prisiminti, kad muzikologija yra mokslas, reikalaujantis daugiadisciplininio žvilgsnio, vadinasi, į jos tyrinėjamą objektą galima žiūrėti per skirtingas prizmes. O tai reiškia, kad svarbiausia joje – požiūrio taškas.

Prieš kelis dešimtmečius užsimezgęs pokalbis su Ohajo universiteto profesoriumi, filosofu ir fenomenologu Algiu Mickūnu apie patriarchalines ir matriarchalines visuomenes⁹ paskatino atkreipti dėmesį į šį specifinį lietuviškosios kultūros aspektą. Jos išskirtinumas ypač jautėsi lyginant ją su, pavyzdžiui, itin patriarchalinių bruožų prancūziška kultūra. Profesorius tuomet atsakė, kad skirtumas glūdi kalboje: lietuvių kalba pilna deminutyvų, o jie yra moters pasaulio atributas. Vadinasi, lietuviškąjį pasaulėvaizdį suformavo moteriškas pradai, ir jis niekada neprarado savo svarbos, išsaugodamas toli į praeitį nusidriekiančias šaknis. Šios kultūrinės specifikos įsisąmoninimą papildė pagrindinės lietuvių šiuolaikinės muzikos stiliškos – repetityvinio minimalizmo – ryšys su sutartinėmis – ta nenutrūkusia senosios Europos moterų kūrybos tradicija, kurią Vakaruose sunaikino inkvizicija ir kurią lietuviai sugebėjo išsaugoti kaip itin savitą žodinės kultūros fenomeną, nepaveiktą svetimybių ir nepatyrusį laiko entropijos. Paslaptiniausia ir seniausia lietuvių muzikos praktika – postmodernizmo kontekste neatsiejama šiuolaikinės lietuvių muzikos tapatybės dalis – tapo jungtimi, susiejusia dabartį su praeitimi ir – neišvengiamai – praeitį su ateitimi. Be to, ji suteikė solidų stilistinį pagrindą visai dabartinei muzikinei kūrybai ir užtikrino jos gyvybingumo tąsą.

Tautinės savasties svarba dažniausiai išryškėja kontrastuojančioje terpėje – emigracijos arba okupacijos sąlygomis. Taigi charakteringiausi lietuvių muzikos bruožai atsiskleidė ne tarpukariu, kai muzikos evoliuciją diktavo profesionalizmo siekis ir pasaulėžiūrinis kompozitorių skonis, inicijavęs tris svarbiausias kompozitorių stovyklas: avangardo apologetų (atonali Vytauto Bacevičiaus ir mikrotoninė Jeronimo Kačinsko muzika), nuosaikiųjų kompozitorių (šie būrėsi apie

⁸ Boulez 2002: 3.

⁹ Matriarchato sąvoka čia vartojama Heide's Göttner-Abendroth pasiūlyta reikšme – kaip matrilinė visuomenė, kurioje ekonominę galią paskirsto moterys, bet nėra lyčių nelygybės (ir todėl ji nelaikoma patriarchato priešingybe), žr. Goettner-Abendroth 2018.

Juožą Gruodį ir palaikė jo muzikinę „vidurio kelio“ filosofiją) ir tradicionalistų (Juožas Naujalis ir jo sekėjai). Ryškiausias tautinius bruožus akademinė lietuvių muzika atskleidė aštuntajame praeito šimtmečio dešimtmetyje – kaip priešstatą represinei sistemai, kaip kolektyvinių atmetimą to, kas svetima lietuviškajam mentalitetui, suvokdama ir atrodama tai, kas išties yra sava ir savita – ką jau XX a. pradžioje bandė užčiuopti ir savo kūryba perteikti Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Ideologinis sovietų karas su lietuvių kultūra pokario laikotarpiu paradoksaliu būdu padėjo išryškinti jos unikalumo kontūrus, sovietinei ir kolektyvinei kultūros koncepcijai oponuojant mitologine, idealizuota ir įsivaizduojama praeitimi paremtu tautiniu individualumu, ir netgi užtikrinti vystymosi šia kryptimi perspektyvas. Pasaulyje, kuriame lietuvių ir Lietuvos istoriją dažniau rašė svetimi, toks (savęs) atradimas ir savivoka tam tikra prasme buvo ir tebėra nuolatinė nepaliaujama kova už savo tapatybę.

Kūryba yra nepertraukiamas veiksmas. Tai, kas kuriama dabar, visuomet yra tęsinys to, kas buvo kurta anksčiau. Nepaisant politinių, ideologinių ir estetinių pokyčių, egzistuoja tam tikra nematoma gija, pratęsianti ne tiek ir ne tik struktūrines, kiek emocines kūrybos atmainas: tame, kas mus jaudina, mes atpažįstame tai, kas mums artima – taigi ir prasminga. Ką mes atpažįstame savo liaudies muzikoje? Tam tikrą figūrų dėliojimą kaip audinio raštus, kalbos struktūras, prasminių niuansų subtilumą, artikuliacijos išraiškumą, tam tikrą tembrą, garso spalvą, estetiką, etosą – dažnai minimą lietuviams būdingą nostalgiją. Taigi atrasdami tai, kas mus jaudina ir veikia iš praeities, galime lengviau suvokti, kuria kryptimi turėtume eiti ir ką, pratęsdami šį niekada nesibaigiantį kūrybinį tapsmą, jame paliksime. Tokio tęstinumo aspektų paieškos apibrėžia probleminį čia pristatomo muzikologinio tyrimo kontekstą. O jo tekstą sudaro jau kelis dešimtmečius lietuviškos muzikinės tapatybės tematikai skirtų aspektų, autorės pristatytų Lietuvoje ir užsienyje, konferencijose ir spaudoje, mozaika.

Ši knyga nėra lietuvių muzikos istorija. Ji nepretenduoja ir į bet kokio pobūdžio išsamumą – jau autorės gvildentos temos joje jungiamos su naujausiais tyrimais. Skirtingas tematikas aptariančius šios studijos tekstus reikėtų suprasti kaip pamąstymą apie gelmines lietuviškosios

muzikinės ir garsinės tapatybės kūrimosi prielaidas, ryškesnes jos formas, lygiagrečiai bandant atsakyti į klausimus: kokie bruožai lietuvių muziką išsiskiria iš kitų? Kas sąlygoja muzikinio mąstymo savitumą? Kas užtikrina lietuviškojo garso estetinį vientisumą? Todėl muzikinės lietuvių tapatybės paveikslas tarytum archeologijoje dėliojamas iš fragmentų, nuotrupų, nuojautų, užuominų, skambesiu ir atgarsiu, siekiant ne viso paveikslą išbaigtumo, kuriam tikrai nepakaktų vieno tomo, o bandymo sudominti skaitytojus šia problematika ir paskatinti toliau ją gvildinti savarankiškai.

Kūryba yra nepertraukiamas veiksmas. Tai, kas kuriama dabar, visuomet yra tęsinys to, kas buvo kurta anksčiau. Nepaisant politinių, ideologinių ir estetinių pokyčių, egzistuoja tam tikra nematoma gija, pratęsianti ne tiek ir ne tik struktūrinės, kiek emocinės kūrybos atmainas: tame, kas mus jaudina, mes atpažįstame tai, kas mums artima – taigi ir prasminga. Ką mes atpažįstame savo liaudies muzikoje? Tam tikrą figūrų dėliojimą, kaip audinio raštus, kalbos struktūras, prasminių niuansų subtilumą, artikuliacijos išraiškingumą, tam tikrą tembrą, garso spalvą, estetiką, etosą – dažnai minimą lietuviams būdingą nostalgiją. Taigi atrasdami tai, kas mus jaudina ir veikia iš praeities, galime lengviau suvokti, kuria kryptimi turėtume eiti ir ką, pratęsdami šį niekada nesibaigiantį kūrybinį tapsmą, jame paliksime.

Vita Gruodytė

Dabartinis urbanistinis žmogus gal nesusigaudytų archajiniame pasaulyje, bet jis nėra praeityje. Jis mūsų kalboje ir dainose, mūsų cikliškame (nors ir laikrodiniame) laike; mes gyvename archajiniu ritmu, lygiai kaip mūsų alsavimas – siela – ir šokiai yra archajinio pasaulio ritmai ir takai. Gyvendami lietuvių dainose, tiesiogiai girdime savo archajinius garsus ir keliaujame jų takais, o tos dainos dainuojasi pačios.

Algis Mickūnas

